

Anton Pavloviç Çexovun əsərlərinin Azərbaycan dilinə tərcümə problemi

Şahnaz Seyidova

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Bakı Slavyan Universiteti. Azərbaycan.

Annotasiya. Məqalədə XIX əsr rus ədəbiyyatının ən parlaq nümayəndələrindən olan A.P.Çexovun əsərlərinin Azərbaycan dilinə tərcüməsindən bəhs edilir. Burada Çexovun əsərlərinin tərcümə tarixi və problemləri nəzərdən keçirilir. Görkəmli rus yazıçısı A.Çexovun “At ailəsi” əsəri ilk dəfə F.Köçərli tərəfindən tərcümə edilmiş və 1904-cü ildə “Şərqi-Rus” qəzetində dərc olunmuşdur. Eyni zamanda məqalədə F.Köçərli, Ə.Haqverdiyev, İ.Səfərli, İ.İbrahimov və başqaları tərəfindən A.Çexovun əsərlərinin tərcümələri təhlil edilmişdir.

Açar sözlər: tərcümə, Azərbaycan, problem, təhlil, zaman, rus, əlaqə, başlanğıc, tarix, vasitə, xalq

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 14.09.2022; qəbul edilib – 26.09.2022

The problem of translation of works by Anton Pavlovich Chekhov into the Azerbaijani language

Shahnaz Seyidova

Doctor of Philosophy in Philology
Baku Slavic University. Azerbaijan.

Abstract. In the article there is speech about the translation into the Azerbaijani language of A.Chekhov’s works, one of the brightest representatives of Russian literature of 19 th century. Here is studied the history of the translation of A.Chekhov’s works in Azerbaijani literary criticism. “Horse’s surname” of the well-known Russian writer Chekhov was first translated by F.Kocharli and published in the newspaper “Vostochno-Russian” in 1904. This article analyzes the translations of A.Chekhov’s works. A.Chekhov’s works were translated by F.Kocharli, A.Hagverdiyev, I.Nafisli, I.Ibrahimova and others.

Keywords: translation, Azerbaijan, problem, analysis, time, russian, contact, beginning, history, means, nation

Article history: received – 14.09.2022; accepted – 26.09.2022

Giriş / Introduction

Bədii tərcümə ədəbi əlaqələrin inkişafında, milli mədəniyyətin zənginləşməsində mühüm rol oynayır. Rus bədii nəsrində özünəməxsus yeri olan Anton Pavloviç Çexov XIX əsrdə yaratdığı mü-kəmməl əsərləri ilə dünya ədəbiyyatında bir tarix yaratdı. Anton Pavloviç Çexovun əsərləri yalnız rus ədəbiyyatına deyil, dünya ədəbiyyatına da bir töhfədir. Ölməz əsərlər yaratmış Çexovun yaradıcılığını Azərbaycan tənqidçiləri də tədqiq etmiş və fikir söyləmişlər. Azərbaycan ədəbiyyatında Çexov dü-hasıyla tanışlıq, onun ölümündən sonra baş vermişdir.

Əsas hissə / Main Part

Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrindən sayılan Firidun bəy Köçərli 1904-cü il 17 iyulda “Şərqi-Rus” qəzetinin 105-ci nömrəsində A.P.Çexovun “At familiası” hekayəsini çap etdirmişdir. A.P.Çexovun əsərinin tərcüməsi ilə ilk dəfə Azərbaycan oxucusu 1904-cü ildə tanış olmuşdur. Yazıcının povestləri, pyesləri, hekayələri XX əsrin əvvəllərindən başlayaraq Azərbaycan dilinə tərcümə olunmuşdur. Ə.Haqqverdiyev onun “Dəhşətli gecə” hekayəsini tərcümə etmiş və hekayənin tərcüməsi 1928-ci ildə işıq üzü görmüşdür. Bundan başqa, Ə.Haqqverdiyev Çexovun on üç hekayəsini dilimizə çevirmişdir. İlk dəfə 1935-1936-cı illərdə Azərbaycan dilində İ.Nəfislinin və Mir Cabbarın tərcüməsində yazıcının əsərlərinin iki cildliyi nəşr olunmuşdur. 1950-ci ildə A.P.Çexovun İ.Nəfislinin tərcüməsində “Gəlin” adlı kitabı işıq üzü görüb. 2004-cü və 2009-cu illərdə Çexovun əsərləri təkrar nəşr edilmişdir. Tərcüməçilərdən Musayev Qılman “Məmurun ölümü” (1889), “Cərrahlıq” (1884), “Maska” (1884), “At familiası” (1885), “Oğlanlar” (1887), “Rotşildin skripkasi” (1894), “İonıç” (1898), “Fırəng üzümü” (1898); Cabbar Məcnunbəyov “İfritə” (1886), “Qadası” (1899); Şəfiqə Ağayeva “Qüssə” (1886), “Annanişanı” (1895), “Hərdəmxəyallıq” (1892); İshaq İbrahimov “Qara Rahib” (1891) hekayələrini Azərbaycan dilinə çevirmişlər. M.İbrahimov Çexovun “Üç bacı” (1900), K.Ziya “Qağayı” (1895), N.Rəfibəyli “Vanya dayı” (1897), R.Ağayev “İvanov” (1887) pyeslərini tərcümə etmişlər.

Azərbaycan tərcüməşünaslığında A.P.Çexovun povestlərinin, hekayələrinin, pyeslərinin dilimizə tərcüməsində əldə olunmuş uğurlar və yol verilmiş qüsurlar araşdırılmış, orijinala tərcümə mətnləri müqayisə edilərkən, daha çox bu məqamlar nəzərə alınmışdır:

1. Çexovun əsərlərində portretləşmədən istifadə edilmiş, obrazların fizioqnomikası (geyim, səs tembrı, sifətin dəyişən cizgiləri və s.) təsvir olunmuşdur.

2. Personajın nitqi (monoloq, dioloq və poliloqlarda) və müxtəlif təbəqələrdən olan insanlar (tələbələr, sərxoşlar, sənətkarlar, çinovniklər və b.) təqdim olunarkən, söz xarakteristikasından istifadə edilmişdir.

3. Milli dəyərlərin (məişət, incəsənət və mədəniyyət dəyərlərinin, ölçü və pul vahidlərinin) təsvirinin köməyi ilə bədii, sosioloji-mədəni çalarlar göstərilmişdir.

Bu və bu kimi məsələlərin Çexovun əsərlərinin Azərbaycan dilinə tərcüməsi zamanı mütərcimlər tərəfindən nə dərəcədə uğurlu alındığı, orijinala tərcümə mətnində nə qədər adekvat əks olunduğu diqqət çəkir. Rus ədəbiyyatının nəhəng söz sənətkarlarından olan Çexovun əsərlərində ən çox toxunduğu mövzu və problemlər insanın daxili dünyasının təlatümləri, daxilindəki “öz”lə mücadiləsi, qorxaqlıq nəticəsində yaranan faciələr, vahiməyə qapılmalar, hisslərə hakim ola bilməmək, bəzən də hisslərlə yaşamaqdır. Çexov qısa və lokonik hekayələrində insanın mənəvi aləminin dərin qatlarına enərək onun daxili dünyasının sirlərini açmışdır. Çexovu bütün yaradıcılığı boyu bəşəriyyətin, fərdin faciələri düşündürmüşdür. O, bunu bəzən yumorla, bəzən satirayla, bəzən də gərgin psixoloji səhnələrlə canlandırmışdır. Çexovun hekayə və povestlərindəki obrazlarının canlılığı onların prototiplərinin həyatdan götürüldüyündən xəbər verir. Onun istər hekayələrdəki, istər povestlərdəki, istər pyeslərdəki qəhrəmanlar öz canlılığı ilə göz oxşayır. Çexovun qəhrəmanlar qalereyası həyatı müşahidələrinin tipikləşmiş təqdimatı əsasında yaradılmışdır. Bəzən ona danışılan hadisələri belə, hekayə kimi qələmə alaraq, insanlara təqdim edir. Çexovun yaxın dostları bundan xəbərdar idilər. Əsərlərindəki insanlar kəndlidən tutmuş, yüksək vəzifədə çalışan məmura qədər ən kiçik detallar nəzərə alınmaqla təsvir olunmuşdur. Çexovun əsərlərindəki məmur obrazları Belikov, Çervyakov, Prişibeyev öz zamanının insanlarıdır, onların hər birinin öz faciəsi var. Ədib bu obrazların timsalında gerçək insanların həyatını təsvir etmişdir. Çexovu fərqli edən əsas cəhət onun yaratdığı əsərlərdəki obrazların canlılığı və dolğunluğu, insanın iç dünyasında baş verən təlatümlərin mübaligəsiz, olduğu kimi təsvir edilməsindədir. Rəhilə Quliyeva Çexovun möhtəşəm əsərlərindən biri olan “Oara Rahib” haqda yazır: “Qara Rahib”, əslində, fəlsəfi əsərdir. İnsan özünü olduğundan yüksək təsəvvür edir, yəni həyatda pozitiv, xeyir verən, materialist dünyadan imtina edərək ideallara üz tutur. Onu həyatda yüksəkliklərə qaldıran hisslərə üstünlük verir. Ona görə də Qara Rahib ona deyir ki, “sən bu ideyalara layiq idin, lakin sən onlardan qorxub onlardan üz döndərdin. Məhz ona görə də sən onlara tab gətirməyib, ölməli-

sən” [9, s.407]. Göründüyü kimi, tanınmış çexovşünas R.Quliyeva əsərin baş qəhrəmanı Qara Rahiblə Kovrinin dialoqunu təhlil edir və göstərir ki, Kovrin və Qara Rahibin dediyi kimi, layiq olduğu ideyalardan qorxaraq, onlardan üz döndərir. “Qara Rahib” əsəri ilə Çexov insanın iç dünyasının dərinliklərinə baş vurur, ən incə məqamlara qədər qəhrəmanların hiss və həyəcanını təsvir edir. Dilimizə tərcümə edilən bu əsərdən bir parçaya istinad edərək obrazın xarakterinin açılışı üçün çox mühüm olan ifadələrin çevrilməsində bəzi məqamlara diqqət yönəltmək istərdik.

“Qara Rahib”in baş qəhrəmanın ölüm səhnəsi çox maraqlı məqamlarla təsvir olunmuşdur: “O Tanyanı, üzərinə şəh çilənmiş əlvan çiçəklərlə bəzənmiş böyük bağa çağırırdı; parkı, köklərini mamır basmış şam ağaclarını, çovdar zəmilərini səsləyirdi; özünün sevimli elm aləmini, gəncliyini, cəsarətini, sevincini səsləyirdi; o, gözəl həyatı səsləyirdi. Kovrin sinəsindən axıb döşəmədə böyük bir gölməçə əmələ gətirmiş qanı görürdü. Zəiflikdən dili ağzında hərlənməsə də, onun bütün varlığını intəhasız bir sevinc hissi bürümüşdü. Alt mərtəbədə serenada çalınırdı, qara rahib isə ona tərəf əyilib pıçıltı ilə danışır, onun dahi olduğunu, yalnız zəif bədəni artıq müvazinətini itirdiyi üçün və onun dühasına daha cild ola bilmədiyini üçün öldüyünü deyirdi. “Varvara Nikolayevna yuxudan durub arakəsmənin dalından çıxanda Kovrin artıq ölmüşdü. Onun sifətində xoşbəxtlik andıran bir təbəssüm var idi” [2, s.212].

Əsərin orijinalına nəzər yetirək: “Он звал Таню, звал большой сад с раскошными цветами, обрызганными росой, звал парк, сосны с мохнатыми корнями, ржаное поле, свою чудесную науку, свою молодость, смелость, радость, звал жизнь, которая была так прекрасна. Он видел на полу около своего лица большую лужу крови и не мог уже от слабости выговорить ни одного слова, но невыразимое, безграничное счастье наполняло все его существо. Внизу под балконом играли серенаду, а черный монах шептал ему, что он гений и что он умирает потому только, что слабое человеческое тело уже утерьяло равновесие и не может больше служить оболочкой для гения. Когда Варвара Николаевна проснулась и вышла из-за ширм, Коврин был уже мертв, и на лице его застыла блаженная улыбка” [10, s.268].

Müqayisə məqsədi ilə təqdim etdiyimiz bu parçanın tərcüməsində orijinala sadiqlik müşahidə olunur. Xüsusilə “Varvara Nikolayevna yuxudan durub arakəsmənin dalından çıxanda Kovrin artıq ölmüşdü. Onun sifətində xoşbəxtlik andıran bir təbəssüm var idi” cümlələri öz canlılığı ilə diqqəti cəlb edir. Bununla belə, tərcüməçi təhrifə də yol vermişdir. Belə ki, “alt mərtəbədə serenada çalınırdı, qara rahib isə ona tərəf əyilib, pıçıltı ilə danışır, onun dahi olduğunu, yalnız zəif bədəni artıq müvazinətini itirdiyi üçün və onun dühasına daha cild ola bilmədiyini üçün öldüyünü deyirdi” parçası orijinala uyğun tərcümə olunmamışdır; “Внизу под балконом играли серенаду, а черный монах шептал ему, что он гений и что он умирает потому только, что слабое человеческое тело уже утерьяло равновесие и не может больше служить оболочкой для гения”. “Alt mərtəbədə” söz birləşməsi, “aşağıda eyvanın altında” kimi tərcümə olunarsa, orijinala daha uyğun olardı, “не может больше служить оболочкой для гения” parçası “onun dühasına daha cild ola bilmədiyini üçün öldüyünü deyirdi” kimi tərcümə olunmuşdur, “оболочкой” sözü “surət” kimi tərcümə edilsəydi, orijinala daha uyğun olardı. “Düha” sözü “dahi” sözü ilə əvəz olunarsa, daha adekvat səslənər. Qeyd edək ki, “özünün sevimli elm aləmini” hissəsi “свою чудесную науку” kimi tərcümə olunmuşdur. Bildiyimiz kimi, “чудесную науку” “möcüzəli elm” deməkdir, nədənsə, tərcüməçi tərcüməyə “sevimli elm” sözünü uyğun görmüşdür.

Nəticə / Conclusion

Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında rus ədəbiyyatının hekayə sahəsinin ustadı A.P.Çexovun yaradıcılığının, həyatının öyrənilməsi hər zaman Azərbaycan tədqiqatçılarının maraq dairəsində olmuşdur. XX əsrin əvvəllərindən başlanan bu proses ənənə halına gəlmiş və bu gün də davam etməkdədir.

Ədəbiyyat / References

1. Cəfərov M.C. XIX əsr rus ədəbiyyatı: 3 cildə, III c. Bakı: Maarif, 1975.
2. Çexov A.P. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Şərq-Qərb, 2009.
3. Çexov A.P. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Öndər, 2005.
4. Çəmənəminli Y. Çexovun dili. "Ədəbiyyat qəzeti", 1935, 12 fevral, №5.
5. İmaməliyeva L. Rus və Azərbaycan ədəbiyyatlarında hekayə janrı. Bakı: Mütərcim, 2015.
6. Köçərli F. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Azərbaycan SSR EA nəşriyyatı, 1963.
7. Бабаев Г. Глубокие корни. Баку: Азгосиздат, 1964.
8. Кулиева Р. Реализм А.П.Чехова и проблема импрессионализма. Ваку: ЭЛМ, 1988.
9. Кулиева Р. Литература в контексте времени. Баку: Мутарджим, 2017.
10. Чехов А.П. Избранные произведения в 3-х томах. Т.2. М.: Художественная литература, 1976.

Проблема перевода на азербайджанский язык произведений Антона Павловича Чехова

Шахназ Сеидова

Доктор философии по филологии
Бакинский Славянский Университет. Азербайджан.

Резюме. В статье речь идет о переводе на азербайджанский язык произведений А.П.Чехова, одного из ярких представителей русской литературы 19 века. Здесь рассматривается история и проблема перевода произведений Чехова. «Лошадиная фамилия» известного русского писателя А.Чехова была впервые переведена Ф.Кочарли и опубликована в газете «Шарги-Рус» в 1904 году. Также в статье приводится анализ перевода произведений Чехова, которые были переведены Ф.Кочарли, А.Хагвердиевым, И.Нафисли, И.Ибрагимовым и др.

Ключевые слова: перевод, Азербайджан, проблема, анализ, эпоха, русский, связь, начало, история, способ, народ